

Babarczy Eszter kultúratörténész, publicista, az ELTE BTK magyar-művészettörténet, majd filozófia szakán szerzett diplomát. 1997-től a New York University történelem szakán folytatótt posztgraduális tanulmányokat. A Nappali Ház, majd a Beszélő szerkesztője volt. Rendszeresen jelennek meg esszéi, kritikái, publicisztikái. A Moholy-Nagy Művészeti Egyetem oktatója.

Buda Béla pszichiáter, pszichoterapeuta, addiktológus orvos. 1998-ban szerzett PhD fokozatot, majd habilitált. A Nemzeti Egészségvédelmi Intézet főigazgatója, majd az Országos Addiktológiai Intézet igazgatója. Tudományos kutatói tevékenységét számos jelentős publikáció bizonyítja. Emellett jónéhány szakmai folyóirat főszerkesztője, valamint hazai és nemzetközi szakmai társaságok tagja és volt tisztségviselője.

Gaura-śakti dāsa (Sölétormos Jenő) vaišņava teológus, a Magyarországi Krisna-tudatú Hívők Közösségének a lelki irodalmat terjesztő missziójának, majd Krisna-völgy lelki faluközösségének az elnöke. Az elmúlt egy évtizedben végzett munkájának köszönhetően Krisna-völgy nemcsak a Krisna-hívők zarándokhelyévé, hanem évente harmincezer látogatót vonzó vallási-kulturális és turisztikai célponttá vált. A védikus írások társadalmi-gazdasági-környezeti fenntarthatósággal kapcsolatos tanításait kutatja azzal a céllal, hogy miként lehet azokat a modern, ökológikus szemlélettel ötvözve megvalósítani Krisna-völgyben.

Īsvara Kṛṣṇa dāsa (Tasi István) az ELTE BTK kulturális antropológia szakán végzett, jelenleg PhD tanulmányokat folytat. Kutatási területei: a hinduizmus irányzatai, az összehasonlító vallástörténet, valamint a modern tudomány kulturális hatásai. A Védikus Tudományok Kutatóintézetének vezetője, a Bhaktivedanta Hittudományi Főiskola oktatója. Több könyve jelent meg a tudomány és a vallás határterületeit érintő kérdésekben.

Vida Gábor biológus, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. Szakterülete a genetika és az evolúció. Az MTA Ökológiai és Botanikai Kutatóintézetének volt vezetője, valamint az MTA-ELTE Evolúció-genetikai és Molekuláris Genetikai Kutatócsoportjának kutatóprofesszora, az ELTE egyetemi tanára. Széchenyi-díjas, valamint a Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztjének birtokosa. A Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács tagja.

V. Létkérdés Konferencia VÁLSÁGAINK

Mi a teendő válság idején?

Babarczy Eszter

Buda Béla pszichiáter

Gaura-sákti dāsa (Sölétormos Jenő)

Īsvara Kṛṣṇa dāsa (Tasi István)

Vida Gábor

Īsvara Kṛṣṇa dāsa (Tasi István): Ebben a beszélgetésben a helyzetfelméréstől, a válság tényeitől haladunk majd a globális szintű, illetve az egyéni megoldások irányába.

Vida Gábor professzor urat arról kérdezném, hogy melyek a válság legfontosabb jellemzői és következményei, illetve hogy a válságok között milyen összefüggés van, melyik oka a másinak, és honnan indul az egész, milyen érdek- vagy társadalmi csoport okozza ezt a válságot – ha meg lehet ilyet nevezni.

Vida Gábor: Nagyon nehéz kérdés, és veszélyes is. Szerintem a felelősséget mindenki magában keresse először, azután lehet egyebekről is beszélni. A fő problémának azt látom, amit mindig hangoztatok: elfelejtettük, hogy a gazdaság nem cél, hanem eszköz, így aztán az emberre nem fordítunk kellő figyelmet. Hogy ez mit fog a válság során eredményezni, azt nehéz megjósolni. A környezeti válságok általában globálisak, de nem egyenletes eloszlásúak; gondoljunk csak a felmelegedésre, vagy az extrém időjárási esemé-

nyekre. A Stiglitz-jelentés ezeket a jelenségeket elemezve kimutatta, hogy egy intenzívebb felmelegedés esetén a gazdaságnak milyen károsodása várható. Én azt a nézetet vallom, hogy az energiaválság elsősorban a gazdaságot fogja károsítani. Egyetértek Hetesi Zsolt kollégámmal, aki az energiaválság fontosságát hangoztatja. A fosszilis energiaforrások közül az olaj helyzete a legkritikusabb és a legsérülékenyebb. Nemcsak azért, mert kimerülőben vannak a készletek, hanem mert hozzászoktunk ahhoz, hogy egyre több van belőle, és nem tudjuk majd elfogadni, hogy egyre kevesebb lesz. Bár újabb és újabb mélytengeri olajlelőhelyeket fedeznek fel például Brazíliában vagy Kanadában – tehát az olaj nem fog kimerülni a Földön –, de nem lesz elérhető. Ez a két dolog nem azonos. Az úgynevezett „EROI érték” azt fejezi ki, hogy mennyibe kerül a kitermelés, és mennyit kapunk a kitermelt olajért – de nem dollárban, hanem energiában kifejezve. Amikor az olajkitermelés megkezdődött, akkor az egy hordóban lévő energiával száz hordónyt tudtunk kinyerni. Most ott tartunk, hogy az egy hordó energiával kb. tíz hordónyt tudunk csak kinyerni, és ez az arány rohamosan csökken. Tehát lassacskán le kell szoknunk az autópályákon való száguldozásról és még nagyon sok mindenről, ez egyértelmű.

Īsvara Kṛṣṇa dāsa (Tasi István): Buda Béla pszichiáterhez fordulok. A korábban elhangzott előadásokból kiderült, hogy pszichés összetevője is van ennek a válságnak: egyféle mohóság. Tehát biztos, hogy a válságot kiváltó okok között pszichológiai jellegűek is szerepelnek; ugyanakkor kérdés az is, hogyan hatnak ránk mentálisan a világban végbemenő változások.

Buda Béla: A válság a pszichológiában sok fontos jelentéssel bír. Egész ellátási modelleket építenek arra a gondolatra, hogy amikor válság van, akkor mutatkoznak meg az igazi igények. Ugyanakkor nagyon túlterhelt ez a metafora. A válság azt jelenti eredetileg, hogy eldől egy élőlény sorsa: meghal vagy életben marad. A Földet, az embert, a létet rengeteg veszély fenyegeti, és nagyon jó, hogy erre az utóbbi néhány évtizedben felhívják a figyelmet, ha nem is fogadja be ezt eléggé a hivatalos társadalom. Én mindig lelkesen fogadom az ilyen törekvéseket, mert a veszély tudata – ésszerű gondolkodás esetén – cselekvést vált ki.

Itt térnek rá a válság társadalomlélektanára. Észre kell vennünk és meg kell értenünk a válságot. Biológusok vagy a Földdel foglalkozó tudósok olyan veszélyeket emlegetnek, amelyekről az átlagember nem is hall. Lehet, hogy ezek sokkal nagyobb súllyal esnek majd latba, mint a most zajló és mindannyiunkat foglalkoztató gazdasági krízis. A válság azt jelenti, hogy a társadalom mérvadó köztudatában felvillan a piros lámpa: vigyázat, itt meg kell állni. Ez azonban nagyon nehezen tudatosul, sőt néha megelőzi a válságot. A klasszikus bankválság modellje úgy fest, hogy először az emberek lelkében megjelenik az aggodalom, melynek hatására tömegesen veszik ki a pénzüket a bankokból. Ezzel felborul egy olyan rendszer, amely a bizalomra épül, amelyben van idő ezzel a tőkével dolgozni.

Én a pszichológiai válsággal különösen az öngyilkosság megelőzésének szempontjából foglalkozom. Ugyanis amikor szubjektíve a válság megoldhatatlan, akkor következik be ez a brutális megoldás. Reméljük, ennek társadalmi méretben nem lesz analógiája; a társadalom nem tesz ilyet, ő lassan öli meg magát. New

Orleansban láttam egy pólót, az volt ráírva: *Az alkohol lassan öl, de mi nem sietünk.* Az emberiség nem siet, de kitartóan pusztítja magát. Ezt a szubjektív tudatot, illetve a válság fogalmát kellene alaposabban megvizsgálni. Ahhoz pedig, hogy tudományosan vizsgálható legyen, fel kellene bontani, osztályozni kellene, hierarchiákat, folyamatmodelleket kéne alkotni. Ám az én belső hangom azt sugallja, hogy amit most válságnak nevezünk, az nem is igazán válság, hanem egy illúzió szertefoszlása. Nem maradhat fenn tovább ez a jóléti társadalom, és szinte megkonstruálta a világ ezt a válságot, hogy végre el lehessen bocsátani azokat, akiket a szervezetek nem tudnak használni, s hogy a társadalom megértse, ez az általános, mindenkire kiterjedő jólét el fog veszni. Az egész eddigi értékrendszerünk megkérdőjeleződik, de semmi jelét nem látom annak, hogy az emberek felfognák és elkezdenék feldolgozni ezt. Az általános reménykedést látom, mondván: már 2010-re kilábalunk, megindul a gazdaság. Ez óriási tévedés! Annyi és akkora baj van a környezetben és a gazdaságban, hogy sürgősen cselekedni kellene, de ezt nem tesszük. Csak várjuk továbbra is a jólétet.

Ísvara Kṛṣṇa dāsa (Tasi István): Köszönjük a kijózanító szavakat. Babarczy Esztert kérdezem, ő hogy látja, hogyan reagál a magyar társadalom a válságra? Miben változtunk, változtunk-e egyáltalán?

Babarczy Eszter: Buda professzor elorozta előlem az „illúzió” szót, szerintem is ez a legtalálóbb kifejezés a jelen helyzetre. Először történetesként szólnék, és szörnyű dolgot fogok mondani. Azt látjuk a történelemben, hogy az emberek társas csoportként akkor reagálnak, amikor

már késő. Például az I. világháború előestéjén a világ vezető elitje úgy gondolta, hogy ez egy kéthetes háború lesz, kicsit újraosztanak területeket, és már vége is. Őrjöngő nacionalista tömegek és boldog feleségek búcsúztatták a hadba induló katonákat, Thomas Mann *Varázsbegyének* a végén is olvashatunk egy ilyen elindulást. Az I. világháborúnál nagyobb katasztrófa még nem történt az európai civilizáció történelmében; merem állítani, hogy a II. világháború sem volt ekkora katasztrófa. Példátlan, felfoghatatlan, teljes összeomlás történt. Ebből a felfoghatatlan összeomlásból nagyon hosszú és véres krízisjelenségeken keresztül kezdett felépülni az, amit ma demokráciaként ismerünk, amelyben a jogegyenlőség, az egyenlő szavazat elve, a jogállam, a társadalmi gondoskodás intézményei megvalósultak. Hasonló, bár valamivel kevésbé traumatikus volt a II. világháború, amely inkább az emberi jogok, az emberi méltóság védelmének terén alakította ki egy új konszenzus alapját.

Szerintem jelenleg többféle válságról beszélhetünk, és ezek közül én egyáltalán nem tudok hozzászólni az energiaválsághoz vagy a globális felmelegedéshez. Sokkal inkább értem, hogy mi történik a gazdaságban, és azt, ahogyan erre a társadalom reagál. Véleményem szerint is az „illúzió” szó jellemzi legjobban e helyzetet. Egy személyes hasonlattal élve: én úgynevezett bipoláris beteg vagyok, ami azt jelenti, hogy hullámzik a kedélyállapotom. Ez úgy fest, hogy amikor az ember fönt van, akkor azt képzelem, hogy tud repülni, amikor lent, úgy érzi, hogy nincs kiút, és meg kell halnia azonnal. A hirtelen zuhanás váltja ki ezt a tehetetlenség-érzetet, amely ma a magyar társadalmat is erősen jellemzi: az az érzés, hogy zuhanunk, és nem tudunk mit tenni. A barátaink sorra vesznek el az állásukat,

remény sincs arra, hogy fizetésemelést kapjunk, vagy megfelelő orvosi ellátáshoz jussunk, ha nem tudjuk megfizetni, vagy kiirtsuk a korrupciót, vagy az igazságszolgáltatás normálisan működjön. Az emberek ezt a rettenetes frusztrációt – mivel nem találnak megfelelő tárgyat a közvetlen környezetükben – úgy élik ki, hogy az agressziójukat kontrollálatlanul kiárasztják a környezetükre. Például ma reggel a buszvezető minden egyes futó, a buszt elérni akaró ember orra előtt becsapta az ajtót. A reménybeli utasok vagy köptek egyet, vagy „bemutattak” a sofőrnek, vagy mindkettő. Amikor lehetnénk kedvesek, szolidárisak is, inkább az agressziót választjuk. Azt gondolom, hogy ennél nagyobb baj nem történhet. Ebből a gödörből már csak felfelé vezet út, vagy marad az öngyilkosság.

Ísvara Kṛṣṇa dāsa (Tasi István): Most Gauraśakti *prabhuboz* fordulok, Krisna-völgy elnökéhez. Az előadásodból úgy tűnt a számunkra, hogy Krisna-völgy egy oázis. Mindenütt válság van, de létezik egy közösség Magyarországon, amelyik gond nélkül fenntartja önmagát. Így van-e, vagy éreztette Krisna-völgyben is a válság a hatását? Hogy látod, miként hatott ránk, magyarokra: csökkentette vagy esetleg növelte a spirituális érdeklődést ez a válság?

Gaura Śakti dāsa (Sölétormos Jenő): Válság idején hirtelen megérezzük, hogy léteznek dolgok, amelyeket nem tudunk befolyásolni. Veszteségek érnek minket, és ezek hatására nagyon különbözőképpen élhetjük meg azt, hogy egyáltalán van-e válság. Eszter például úgy érzékeli, hogy van válság, sőt ennél mélyebb már nem is lehet. Ha Hetesi Zsolt itt lenne, akkor ő gyorsan lefesterne számunkra, hogy bizony ennél még sokkal mélyebbre is zuhanhatunk. Az én véle-

ményem is az, hogy lehet még sokkal rosszabb is a helyzet a jelenleginél, mind Magyarországon, mind a világban.

Ha ragaszkodunk valamihez, és úgy érezzük, hogy el fogjuk veszíteni azt, ez egyfajta válság-helyzet. Amikor úgy érezzük, hogy befolyásolni sem tudjuk azt, hogy elveszítjük-e vagy nem, akkor komoly válságról van szó. A tehetetlenség megtapasztalása az igazi válság. Hogy mit tekintünk veszteségnek, az az egyéni igényeinktől és értékrendüinktől függ. Például amikor én egyetemre jártam, egy idő után realizáltam, hogy itt olyan értékrendet akarnak nekem átadni, amelyet én nem tudok a magamévá tenni. A gépészmérnöki karra – ahova jártam – akkori-ban felvettek négyszáz diákot, és félévente kb. a harminc százalékát kirúgták. Ez egy jól működő rendszer volt. Ám számomra azt jelentette, hogy az én bennmaradásom ára egy másik hallgató kényszerű távozása. Rájöttem, hogy ebben én nem hiszek. Én az együttműködésben hiszek, így hát válságba kerültem. Elkezdtem kutatni, hogyan tudom az életemet kivezetni ebből a válságból, hogyan érhetem el azt, hogy ne kényszerüljek számomra idegen értékrendeket elfogadni. Ha megpróbáljuk megváltoztatni az életünket, és a saját kezünkbe venni az irányítását, ez valódi kiútkeresés a válságból.

A válságok különböző szintűek lehetnek az életünkben. Ebből a szempontból az a kijelentés, hogy Magyarországon ma válság van, csak egy elméleti megközelítés. Az egyének szintjén másként fest a válság, mint amiről ez a konferencia szól. A magyar társadalom tagjait egyáltalán nem foglalkoztatja például az ökológiai válság. Úgy gondolják, attól, hogy néhány állatfaj létszáma rohamosan csökken, vagy hogy félóránként kihal egy faj, az élet még ugyanúgy folyik tovább. Nem tapasztalják a saját bőrükön

ezt a válságot. Hogy egyszer elapadnak az olaj-készletek, ezt sem tapasztaljuk Magyarországon, mert bármikor tudunk üzemanyagot vásárolni a benzinkútnál, legfeljebb az ára változik elég rapszodikusán. Tavaly tavasszal élelmiszerválság volt, ezt sem érezték meg a magyar társadalom tagjai, nem is érdekelte őket, mert a Tescóban ugyanúgy megkaptak mindent. Személyes véleményem szerint éppen az az igazi válság, hogy nem vagyunk tisztában azzal, hogy válság van. Ez válságos helyzet. Mert ha nem ismerjük fel, hogy válság van, akkor nem találjuk meg a kiutat sem. Krisna-völgy nem más, mint a megoldás keresésének egy módja a komplex társadalmi, gazdasági, környezeti válságra.

Ísvara Kṛṣṇa dāsa (Tasi István): Tehát válság van, csak az a kérdés, hogy mennyire veszünk erről tudomást. Ugyanakkor ennek a kerekasztal-beszélgetésnek a célja a megoldáskeresés.

A védikus írásokban szerepel egy hasonlat, amely szerint egy igazán bölcs ember olyan, mint a hattyú, amelyik a vízbe cseppent egy csepp tejet is képes kiszűrni a csőrével. Egy kicsit paradox kérdés következik tehát: van-e valami jó is a válságban? Tanulhatunk-e belőle valamit? Először Vida Gábor akademikust kérdezem, hogy a válság hatására környezettudatosabbak lettek-e a kormányok, a világ, az emberek?

Vida Gábor: Láthatjuk ennek némi jelét, csak az a kérdés, hogy ez elegendő-e. Problémásnak tartom a „fenntartható fejlődés” fogalmát is, mivel mindenki úgy értelmezi, ahogy neki jólesik. A nagytőkés, a gyáripáros ugyanúgy beszél fenntartható fejlődésről, mint a gyári munkás, az éhező afrikai ugyanúgy, mint a jólétben leledző kanadai. Tehát ez a fogalom teljesen értelmezhetetlen, amire egyre többen döbben-

nek rá, és tényleges akciókat keresnek. Saját tapasztalatból a következőt tudom mondani: egy évvel ezelőtt a parlament létrehozta a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanácsot. Ez önmagában még nem hangzik valami biztatóan, mert mindenkinek megvan a véleménye a parlamenti tevékenységekről, bizottságokról. A Tanács összeállítása sem történt bölcs módon, hiszen a fő szempont az volt, hogy mindegyik parlamenti párt képviselve legyen benne, valamint a munkáltatók és a munkavállalók is. A harminckét tag közül mindössze három került ki a Tudományos Akadémia tagjai közül, az egyik én vagyok. Azonban el kell mondanom, hogy a kezdet igen biztató, komoly eredmények vannak születésben. Elkészült egy fenntarthatósági jelentés, amely felméri a világ és Magyarország helyzetét, majd a Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján különféle forgatókönyveket állít fel a jövőt illetően, és vázolja azt is, hogy a lehetséges jövőbeni megoldások mit jelentenek Magyarországra nézve. A baj az, hogy ez a jelentés nagyon sok bírálaton esik át, és mindenki igyekszik a régi elképzeléseket visszalopni bele, idegenkednek a változásoktól.

Véleményem szerint annál nagyobb a válság, minél jobban ragaszkodunk a fenntarthatósághoz. Sajnos ez nemcsak a társadalomra, hanem az egyénekre is jellemző. Például a reklámokban csodaszép hölgyek, fiatal férfiak ösztönöznek minket fogyasztásra, holott az élet nem csak ebből áll, hiszen az ember öregszik. Régen az öregeket megbecsülték, a ráncos arcot nem próbálták kisimítani, az ősz haját, a kopaszodó fejet a bölcsesség jegyének fogták fel. Ha görcsösen ragaszkodunk ahhoz, hogy fiatalok maradjunk, miközben az élet halad előre, az egy elképzelt világban való létezést jelent. És ez világméretű jelenség.

A fejlődés fogalmát én az egyedfejlődéssel szoktam szemléltetni: a születéssel kezdődik, azután az egyed növekszik, gyarapodik, és közben minőségi változáson is átesik. Az ember a korral okosodik, bölcsőbb lesz. Aztán következik a szenilitás és a halál. Semmi értelme ellenkezni ezzel, bele kell törődni. Sőt, a dolgok átértékelésével pozitívumként is meg lehet élni, különösen akkor, ha valamiféle folytatásban reménykedik az ember. Az öregség nem katasztrófa, nem mondom azt, hogy borzasztó válságban vagyok, mert elmúltam 74 éves. Valahogy így kéne felfogni az emberiség dolgát is. Felszaladtunk egy magas hegyre – az olajválság előtt – az energiafogyasztásban. Lesz még hullámozás, de azzal is csak lefelé haladunk. Ha az olajárakat tekintjük, azok éppen fölfelé tartanak, és ez számunkra negatívum. A hordónkénti olajár a múlt évben felment 147 dollárra, aztán leesett 30 dollárra, most pedig 80 dollárnál tartunk, tehát visszaesőben van. Hol vannak már a régi, szép idők, amikor még 10-20 dollár körül volt az olaj ára?! Ha megváltoztatjuk az értékrendünket – az egyénenként változó, hogy ki hol találja meg az új értékeket –, akkor nincs katasztrófa, nincs válság. Én például a természeti szépségekben, az embertársaimban találtam meg az új értékeimet. Természetesen mindig vannak nehezebb időszakok, ezzel számolni kell, de ez csak annak válság, aki úgy éli meg.

Ísvara Kṛṣṇa dāsa (Tasi István): Buda Béla professzor úr egy könyvhöz írott előszavában azt taglalja, hogy a válság lehet esély és esélytelenség is. Mire lehet esély a válság?

Buda Béla: Örök reménység, hogy minden rosszban van valami jó, amiben azonban én nem igazán hiszek. Ugyanúgy, ahogy szerin-

tem a munka nem nemesít és a nyomorúság nem edzi az embert. Csak akkor van esély bármilyen rossz helyzetből kilábalni, ha azt komolyan vesszük. Amíg ez nem történik meg, addig nincs változás. Az igazi krízisben spontán változásra nem lehet számítani. Ha ez mégis bekövetkezik, akkor a krízis nem volt valódi, objektív értelemben. Persze az ember önmagát is krízisbe tudja sodorni. A pszichológiában számon tartunk egy jellegzetesen szubjektív krízisformát, a nárcisztikus krízist, amikor megrendül az ember addigi feltevéseinek rendszere önmagáról, és alapvetően meg kell változtatnia az önképét. Ennek megfelelően változtatnia kellene a viselkedésén is. Lehet, hogy kívülről nézve ilyenkor csak minimális változást látunk, de olyan ingerek indulnak el, amelyek az illető belső rendszerében visszhangozva tudati vészjelzéseket adnak le. Amennyiben jó időpontban, kellő erővel következik be a helyzet felismerése, az összefüggések valós viszonyai tisztázódnak. Ez nagyon fontos, mert sokszor egyértelmű, hogy baj van, csak nem tudjuk pontosan, hogy mi féle, és hogy mit kellene tenni. Tehát a helyzetfelismerés a krízis megoldásának az első lépése. A megoldás mindig fejlődést, gyarapodást jelent, magasabb szintű rendszerállapotot, védettséget az azonos jellegű vagy hasonló struktúrájú, új bajokkal szemben. Távlatibbá, erőteljesebbé válik a viszony a külvilág és az egyed vagy az egyedi rendszer között.

Mind lélektanilag, mind társadalmi szinten igaz az, hogy egyedül az ember nehezebben oldja meg a krízist: rászorul a másokra, támogatásra van szüksége. Társadalmilag is szükség lenne valamiféle támaszra, könnyítésre. Ezt sokan érzik, de nagyon nehéz mit adni, hiszen a mostani válságok lényege és oka az individualizált, szekularizált, materialista fogyasztói világ érték-

rendszere, amely csak ezen értékek növekedésében és az azokban való participáció fokozódásában látja a dolgok értelmét. Sajnos, ez a kultúrára mint hagyományozott társadalmi intézményhálózatra is igaz. A kultúra is fogyasztási terméké vált, nem arra szolgál elsősorban, amire az emberiség kitalálta.

Azt is tudjuk, hogy az egyéni életnek a társadalmi, pszichoszociális fejlődési modelljéből következő természetes kríziseire az ember már régen kitalált megoldási módokat, belső szellemi átalakulásokat, amelyekben értékváltást hajtott végre. Csakhogy ez a mostani tömegkultúrában szerintem elérhetetlen. Egy harminc évvel ezelőtti vicc jut erről eszembe: a világ kormányai biztos forrásból megtudják, hogy hamarosan özönvíz következik be. Egy nagyon életképes nép vezetője csak annyit mond erre: „Honfitársaim, tíz nap múlva özönvíz lesz, addig meg kell tanulnunk kopoltyúval lélegezni.”

Ez modellnek nagyon jó, csak vajon sikerül-e megvalósítani?

Ísvara Kṛṣṇa dāsa (Tasi István): Pozitívumnak tartom a Buda professzor úr által elmondottakban, hogy a válság összehozhatja az embereket, erősíti az egymásrautaltságot, valamint hogy figyelmeztet az értékrendünk hibáira. Ez a jó a rosszban.

Esztert kérdezem, hogyan látja: tanul-e most valamit a magyar társadalom a válságból? Megváltoznak-e a viselkedési minták, a reakciók, hasznosítjuk-e valahogy ezt a krízist?

Babarczy Eszter: Egyelőre semmit sem tanulunk, és nagyon rosszul reagálunk mindenfajta válságra. Általában azt szokták mondani, hogy a magyar társadalom elsősorban áérzékeny. Hiába mondjuk az embereknek, hogy energiavál-

ság van és tönkretesszük a környezetet, ők csak akkor fogják lekapcsolni a villanyt, ha az áram ára a triplájára emelkedik. Ilyesfajta kényszerek hatnak ma Magyarországon. Ugyanez a helyzet a bioélelmiszerekkel, a fűtési rendszerekkel – a bioélelmiszer jóval drágább, a környezetbarát fűtési rendszer létesítése nagy beruházást igényel. Nagyjából ez irányítja a mai életünket.

A válság mint lehetőség egy amerikai szlogen, és nekem nincs olyan rossz véleményem róla. Vannak olyan belső integritással rendelkező emberek, akiknek nincs szükségük válságokra ahhoz, hogy fejlődjenek. Nagyon kevés ilyen ember van; az általunk régimódinak tartott úriemberek, úriasszonyok ilyenek, vagy a nagyon vallásos emberek. Az ő útjaik folyamatos, méltósággal bejárható utak.

A modern fogyasztói társadalomban az emberek identitása nem szilárd, gyakran cserélgetik azt, egyik nap a szőke sztárra akarnak hasonlítani, másnap a feketére; azonban ebben a társadalomban a válságnak lehet nagyon jótékony hatása is. Például: van egy barátnőm, aki kicsit félnék, nem mer előrelépni az életben, nem igazán tudatos, és arra vár, hogy végre kirúgják az állásából, mert akkor csinálhatna végre valami értelmeset. A válság egy kényszer, és bizonyos emberek életében ez a kényszer nagyon pozitív eredményt hozhat.

A válság pozitív hatására történelmi példaként azokat az intézményeket említhetjük, amelyeket szeretünk, nagyra tartunk, az európai kultúra lényegének gondoljuk őket – ezek mind egy-egy válságra való elkésett válaszul születtek meg.

Végül hadd említsek két egyéni történetet. Az 1929-től 1933-ig tartó válság idején Amerikában egy üzletember elvesztette a boltját, és gyakorlatilag mindenét. Hirtelen sok ráérő ideje lett, és eszébe jutott, hogy öt éves korában ő tanult hege-

dülni. Elővette a hegedűjét, hegedült, hegedült, és rájött, hogy szeret hegedülni. Aztán elkezdett zenét is szerezni, és soha többé nem tért vissza a régi foglalkozásához, noha 1933-ra lecsengett az a gazdasági világválság, ami egyébként nem tízszázalékos munkanélküliséget hozott, mint most Európában, hanem 25-30 százalékosat.

A másik történet: egy nagyon idős ember, aki átélte a 1929-33-as válságot, azt mesélte nekem, hogy minden nap sorban álltak a még működő kiadóvállalatoknál, és összegyűjtötték az előző napi papírhulladékot, mert azt használták WC-papír gyanánt. Így kommentálta az esetet: "Nem mondom, hogy ez jó volt, de mi csoda sztori lesz, ha majd elmesélem az unokáimnak!"

Íšvara Kṛṣṇa dāsa (Tasi István): Gaura Śakti, te hogy látod, tanult-e valamit a válságból a társadalom, illetve mire használhatjuk ezt a helyzetet? Említetted, hogy kevesen ismerik fel, hogy egyáltalán válság van. De ha többen lesznek, akkor hogyan fordíthatjuk mindezt a javunkra?

Gaura Śakti dāsa (Sölétormos Jenő): Amikor a kilencvenes évek elején elkezdtünk foglalkozni a Krisna-tudattal, hatalmas változást vállaltunk magunkra. Olyan volt, mint a Buda professzor úr által elmesélt viccben: mintha azt mondták volna, hogy tanuljunk meg kopoltyúval lélegezni. A társadalom is úgy reagált ránk, mintha valamiféle csodalények lennénk, amikor kint álltunk az utcán és könyveket árultunk. Ha valamilyen jelentős változást akar elérni az ember egy értékválság idején, akkor nagy változásokra, óriási vállalkozásokra képes.

Mit lehet tanulni a válságból? Ha nagyon erősen kényszerítő körülmények közé kerü-

lünk, akkor mindenképpen reagálnunk kell rá valahogyan. Nem biztos azonban, hogy az elmozdulás elég proaktív lesz, vagy tudatosan választott irányba fog történni.

A válságnak különböző szintjei vannak. A korai szakaszában lehetőséget kapunk arra, hogy megfelelő választ keressünk és adjunk rá. A Vida professzor úr által említett arány a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács összetételét illetően tulajdonképpen pozitív dolog; legalább az a három tudós emlékezteti az egybegyűlteket, hogy nemcsak a politika létezik Magyarországon, hanem vannak közös problémáink is, amelyek mindannyiunké.

A megoldás keresése közben felmerül a kérdés, hogy mennyire gondoljuk sürgősnek a válaszadást az adott kihívásra. Ha nem érezzük sürgősnek, az azt jelenti, hogy nem tartjuk nagynak a válságot. Lehet, hogy valakit nehéz felébreszteni, amikor alszik; de azt mondják, hogy legnehezebb felébreszteni azt az embert, aki igazából ébren van. Ám ha egy égő fákltyát dobunk a háza tetejére, és az egész ház lángba borul, akkor az az ember is könnyen felébred, aki nem akart felébredni. Tehát a válság erős nyomást gyakorol ránk, hogy választ adjunk. Hogy jó vagy rossz választ fogunk-e adni, azt nem tudom. Nem tudom, hogy a magyar társadalom hosszú távon hogy fog ebből a helyzetből kikerülni, mert sajnos leszokott arról, hogy válaszokat keressen. A magyar emberek tétlenül várják, hogy majd valaki megadja a választ. A hazai közélet és a politikai pártok sem keresnek válaszokat a válság által felvetett kérdésekre, azt gondolva, hogy Amerika, vagy Oroszország, vagy Kína, vagy India, vagy valaki más majd megválaszolja azokat. Nekünk nincs semmi dolgunk, legfeljebb a végén aláírjuk, amit a „nagyok” elhatároztak.

Szerencsére a világon kezd elterjedni az a felfogás, hogy a válságokat egyéni szinten kell kezelni. Ám ha a társadalom vezetői – főleg az értelmiségre gondolok – nem tudják úgy megfogalmazni és átadni az üzenetet a társadalomnak, hogy minden ember megértse, akkor a válság el fog mélyülni, mert az emberek nem a tudás alapján fognak reagálni, hanem *ad hoc* módon, felkorbácsolt érzelmektől vezérelve.

A jó megoldás az, ha együtt, közös munkával fel tudjuk kelteni az emberek érdeklődését az iránt, hogy akarjanak változtatni. Krisna-völgy ezért nagyon fontos. Somogyvámoson egy 250 hektáros területen egy modellkísérlet zajlik önkéntesek részvételével, amely arra keresi a választ, hogy a különböző válsághelyzetekre, a környezeti, az energetikai, a pénzügyi válságra lehet-e egy merőben másfajta utat követve reagálni. Pozitív, proaktív módon és időben. Életképes lehet-e egy olyan együttélési forma, amelyben egy faluméretű közösség a kezébe veszi az élete irányítását. A mi csapatunk tagjai úgy érzik, hogy ez fontos és sürgős, most kell csinálni. Tizenhat évvel ezelőtt kezdtük el, amikor a környezetvédelem még nem volt ilyen jelentős probléma, bár a fogalom már ismert volt Magyarországon is. Mi már akkor érzékeltünk valamiféle válságot, de a társadalomban nagyon lassan zajlik annak a felismerése, hogy reagálni kellene. Krisna-völgynek azért van nagyon nagy jelentősége, mert arra mutat példát, hogy ha akarunk változtatni és együttműködünk, akkor kisközösségi szinten már tudunk változtatni, befolyásolni tudjuk az életünk menetét.

A jelenlegi válság leginkább pénzügyi jellegű. Mennyire érintette Krisna-völgyet ez a pénzügyi válság? Mivel ez tulajdonképpen hitelválság volt, Krisna-völgy gazdaságát, közösségét, értékrend-szerét nem érintette, hiszen mi nem vettünk fel

semmiféle hitelt. Nem hiszünk a hitelben, a társadalom nem működhet hitelből. Krisna-völgyben, a mi társadalmunkban nem fogadtuk el azt, amit húsz év alatt sikerült Magyarországon az emberekkel elhíttetni: hogy munka és pénz nélkül is lehet vásárolni, hogy mások pénzéből is boldogok lehetnek. Az okozta a válságot, hogy hittek ebben, és erre építették az életüket. Mi nem hittük, nem követtük ezt az utat, ezért a válság bennünket nem érintett. Mivel a mi életdimenzióink, értékrendünk más, mint általában egy magyar falué, ezért a válságnak is más a következménye nálunk. Persze egy özönvíz nyilván bennünket is érintene, s hogy akkor tudunk-e majd kopoltyúval lélegezni, vagy sikerül-e egy bárkát felépíteni, az már egy másik kérdés.

A mostani válság kulcskérdése az, hogy időben reagálunk-e rá, és hogy hányan reagálunk. Hányan változtatjuk meg az életünket ma, hányan fogjuk holnap, és hányan változtattunk már tegnap. Azt hiszem, ez a globális válság üzenete, hogy nézzünk tükörbe, és tegyük fel magunknak a kérdést: tettem-e valamit azért, hogy másképp éljek, hogy pozitív módon reagáljak a válságra, vagy nem? És mit fogok tenni holnap?

Īśvara Kṛṣṇa dāsa (Tasi István): Pozitív üzenet valóban, hogy közösségi szinten lehet valamit tenni, és mindez Gaura-śaktitól nem elméleti válasz volt, hanem egy, a gyakorlatban is megvalósult modellről beszélt. Igenis vannak – nem is kevesen –, akik komolyan veszik, hogy válság van, és szeretnének egyénileg, közösségi szinten és globálisan is tenni ellene.

Arra kérem az előadókat, hogy most kezdjenek el megoldásokat javasolni. A kérdés az, hogy egyrészt vezetői szinten milyen intézkedéseket, javaslatokat, irányelveket lehetne megfogalmazni, másrészt mit tehetnek az egyének.

Csak gondolat kísérletként, ha feltennék nekünk a kérdést, hogy mit kell tennie az államok vezetőinek, minisztereinek, minisztériumainak, parlamenti bizottságainak, hogy a helyzet megváltozzon, akkor milyen típusú cselekvési programot ajánlanánk nekik?

Vida Gábor: Erre nagyon nehéz válaszolni, de egy-két ötletem azért van. Például ne pumpáljanak annyi pénzt a tönkrement bankokba. Sokan nem is tudják, hogy milyen hatalmas összegekről van szó, annyi pénzről, amennyit a hétköznapi ember el sem tud képzelni. Amivel most megsegítették a bankokat, az akkora összeg, mint az Egyesült Államok összes hadi kiadása. Az pedig elég sok! Ehhez persze az is hozzátartozik, hogy fantompénzek – nem reális értékűek – forognak a bankokban. Én azt tanácsolnám, hogy hagyják tönkremenni ezeket a bankokat. A következő lépés pedig az lenne, hogy a pénz kamatmentes legyen, nem olyan pénz, amellyel gazdagodni lehet. Manapság tisztességes munkával nem lehet meggazdagodni, viszont pénzügyi manipulációkkal, telekvásárlással, ingatlaneladással, különféle befektetésekkel rövid időn belül vagyonokat lehet szerezni.

Kamatmentes rendszerek léteztek már az I. világháború utáni években Bajorországban és Ausztriában. De aztán az állam nem tűrte a létezésüket, és tönkrementek, bár egyébként maguktól nem mentek volna tönkre. Ebben a rendszerben azon kívül, hogy nem volt kamat, folyamatosan romlott a pénz. Száz forint egy év múlva – mert rá volt bélyegezve a dátum – már csak 99 forintot ért, két év múlva 98-at, és így tovább. De ennyit is csak akkor ért, ha rendszeresen felülbélyegezték. Kimutatták, hogy ily módon pezsgett a gazdasági élet, mert minden-

kinek érdekében állt a pénzt azonnal befektetni, és nem a fiókban tartani. Ráadásul nem volt olyan kiváltságos réteg, amelyiknek ez nagy hasznot hozott volna.

Egyik kollégám megpróbálta belopni ezeket a gondolatokat a kamatmentes pénzről a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács jelentésébe; persze nagy botrány lett belőle, ahogy az várható volt.

Buda Béla: Én nem nagyon mernék tanácsot adni, mert attól félek, hogy a politika egyszerűen nem rendelkezik eszközökkel. Azt már sokan megértették, hogy ez a fogyasztói világ nem tartható fenn, hogy vissza kell venni az életszínvonalból. De azt hiszem, nem ez a legfontosabb kérdés már, hiszen civilizációnkban a fizikai fennmaradás is veszélybe került. Arra a dilemmára gondolok például, hogy a betegségek egyre növekvő hányada gyógyítható, ugyanakkor ennek a költségei és a szervezeti feltételei elviselhetetlenek, megoldhatatlanok. Talán a jólét illúzióját feladja az emberiség, de veszélybe kerül a szociális állam, a társadalmi szolidaritás, a gyengék védelme, a gondoskodó társadalom ideája, márpedig ezeknek nemigen van alternatívája. Minden tiszteletem azé a kísérleté, amelyik kivonul ebből a világból, és egy új, lelki értékrendet hoz létre, ám félek, hogy ez nem lehet össztársadalmi és globális méretekben megoldás.

Ha valaki az én véleményemre lenne kíváncsi, sürgős társadalomtudományi kutatásokat javasolnék a következő problémák tisztázására. Elsősorban a kommunikáció terén lennének tennivalók, hogy a társadalom – mint szuperindividuális rendszer – belső erőtereiben értelmes cselekvések történjenek. Megoldásnak látom a kisközösségek erősítését. Az Unió

által szorgalmazott szubszidiaritás (az az elv, mely szerint minden döntést és végrehajtást a lehető legalacsonyabb szinten kell meghozni, ahol a legnagyobb hozzáértéssel rendelkeznek) kezd háttérbe szorulni. Fel kéne éleszteni a kisközösségeket, beleértve a szomszédságot, a regionalitást, a spirituális közösségeket, az érdeklődési- és értékközösségeket, amelyekben az emberek segíthetik egymást. Ezek mind elhalványultak, virtualizálódtak.

Az önsegítést rendkívül fontosnak tartom; e vízióm miatt hagytam el a rendes, orvosi szakmát, és vállalkoztam kalandos, társadalomjobbító pályákra. A legsúlyosabb betegségekben és életproblémákban az érintettek spontán, demokratikus összefogása rendkívüli változásokat tud létrehozni, mert ezeknek az embereknek az öntudatát, a morálját, a problémával való megküzdési képességét a közösség fenntartja illetve fejleszti. Az ilyen élményközösségben olyan intenzív kommunikáció jön létre, amely egyszerű eszközökkel mozgat meg bonyolult kontextusokat. A társadalomból ez hiányzik. Valójában nem vagyunk vele tisztában, hogy mi most a helyzet. A média számára is kezelhetetlenek az események.

A spontán kezdeményezéseken kívül hangsúlyoznám még az egyéni váltás, változás szempontjait és értékrendjét is. Ez is kommunikációs kérdés, hogy milyen ingereket, impulzusokat kell eljuttatni az emberekhez és hogyan, hogy az egyének változzanak, és megértsék, ők is tudnak valamit tenni a válság ellen, ha nem is túl sokat. Bennem van némi orvosi szkepticizmus, szeretnék mindent megtenni, ami biztosan hat, és nem engedem magam a remény által elragadtatni. Azt kellene kikutatni, hogy mi hat.

Nagy tisztelettel figyelem régóta a Krisna-tudatú kísérletet, de ez nagyon nehéz út, és kevés emberben teremődnek meg hozzá a feltételek.

Szociológiai szempontból van egy óriási bizonytalanság benne: a legkiválóbb személyiségű, legdinamikusabb fiatal populáció elkezdett egy életforma-kísérletet, ám ennek a közösségnek nincsenek még öregei, nem találkozott még igazán krízissel, nem került egyensúlyba a mai viszonyokkal. Tehát szelekcióval hozott létre – igaz, hogy rendkívül értékes – dolgokat.

A tanácsaim között szerepelne az is, hogy aki tenni, változtatni szeretne – akár magán-, akár hivatalos személyként –, az tanulmányozza ezt és az ehhez hasonló kísérleteket, hátha itt található a megoldás, vagy annak legalább egy szegmense.

Ísvara Kṛṣṇa dāsa (Tasi István): Babarczy Eszter nem szokott visszarettenni attól, hogy a politikusok tevékenységét véleményezze, akár konkrétan, akár általában. Vajon ő hisz-e abban, hogy „felülről” meg lehet oldani a problémákat?

Babarczy Eszter: Azt gondolom, hogy rendes, tisztességes, igazi idealista emberekben sajnos borzasztó tévhitiek élnek azzal kapcsolatban, hogyan működik a politika és a gazdaság. Talán azt a legnehezebb elviselni, hogy minden lépésnek van pozitív és negatív hatása is. Nem létezik olyan intézkedés, amely csak jó irányba hat. Például előfordulhatott volna, hogy nem öntenek a bankrendszerbe olyan sok pénzt (az első csődhelyzetbe került bankot, a Lehman Brotherst hagyták is bedőlni). Ennek a következménye azonban teljes biztonsággal az lett volna, hogy a tíz százalékos munkanélküliség ötven-hatvan százalékosra nő. És mivel az amerikai fogyasztás veszi fel a világ termelésének a nagy részét, ezért a munkanélküliség pillanatok alatt szétterjedt volna az egész világban. Akkor mi a jó megoldás?

1929-33-ban azt választották, hogy dőljenek be a bankok, aminek igen nagy válság lett a következménye. Azután Rooseveltt egy állami beavatkozásos modellel nyerte meg a választást, és az elnöksége alatt végig ezt alkalmazta. A jelenlegi válság indulásakor a politikusok úgy gondolták, hogy megelőzőképpen inkább rengeteg pénzt pumpálnak a bankrendszerbe, mintsem hogy emberek százmilliói veszítsék el egyik napról a másikra az állásukat. A válság azonban így is fájdalmas.

Egy másik példa. Buda professzor úr az önségítő kisközösségekről beszélt. Én kilenc éve működtetek egy ilyen kisközösséget. Azt tudom elmondani róla, hogy mint minden más csoportban, ebben is működik a csoportdinamika. Vannak veszekedések, szerelmek és sértődések, kiábrándulások, illúziók, szabályok áthágása és újradefiniálása. Vagyis nem szabad azt hinni, hogy egy kisközösség feltétlenül harmonikus. Igaz, hogy én lelki beteg emberekkel dolgozom, de egy munkahelyi közösségben ugyanúgy vannak konfliktusok. Ennek ellenére én is inkább a kisközösségi megoldásokban hiszek. Teljesen lenyűgözött, amit most májusban New Yorkban láttam. Egy, a családsegítő szolgálathoz hasonló közösség kirakatában közösségépítési tanácsadást hirdettek olyan nyugdíjasok számára, akik szeretnének összeköltözni. Vagyis egyedül maradt, idős emberek közös lakásba költöznek, hogy megosszák a rezsit. Ugyanezt Magyarországon nehezen tudom elképzelni, mivel mi sokkal individualistábbak, mogorvábbak vagyunk, mint bármely másik ország, amelyben én hosszab ideig éltem. És ez elég szomorú.

Még valamit a médiáról: legszívesebben megszüntetném a kereskedelmi médiát, úgy, ahogy van. Sokkal jobb lenne az élet nélküle. Ám hozzá kell tennem, hogy az amerikai film-

ipar nagyon odafigyel az értékek közvetítésére a gyermekek számára. Amikor a kilencvenes évek végén elindult a környezetvédelmi mozgalom, és lassan tudatosodni kezdett a globális felmelegedés problémája, akkor ez a téma belekerült a gyerekeknek szánt filmekbe is. Amikor Amerikában éltünk, a kisfiam rengeteg rajzfilmet nézett. Így a dínós rajzfilmeket keresztül már igen kicsi korában értesült róla, hogy létezik ez a probléma.

Sajnos az emberek 80-90 százalékának – ez statisztikai adat – a világ azt jelenti, amit a média közvetít neki. Ha bemondtak valamit a tévében, akkor az létezik, ha nem mondták be, akkor az nincs. Azóta létezik a globális felmelegedés is, amióta téma lett a médiában. Igaz, hogy nem teszünk semmit ellene, de már tudjuk, hogy van. Ilyen helyzetben muszáj használni a médiát, mert másképp nem lehet eljuttatni az információt a tömegekhez. A politika pedig a sokkal komolyabban vett szabályozás és a közszolgálatosság jóval erőteljesebb számonkérése révén segíthetne bizonyos információk terjesztésében. Sem az egyének, sem a kormányok önmagukban nem sokat tudnak tenni. Jelenleg egyedül a média képes széles tömegeket elérni; a régi információs csatornák, mint például az egyház, az iskola, a hadsereg, elvesztették a jelentőségüket. Most a médiát kell használni, és ahhoz, hogy el lehessen érni valamit, jól kell használni.

Īsvara Kṛṣṇa dāsa (Tasi István): Eszter a megoldások egy nagyon fontos aspektusáról beszélt. Krisna-völgy vajon mennyiben tükrözi a magyar társadalmat, és tud-e univerzálisan alkalmazható elveket nyújtani a társadalom számára?

Gaura Śakti dāsa (Sölétormos Jenő): Krisna-völgy legfőbb szépsége az, hogy Magyarországon van. Ha nem itt lenne, akkor azt is mondhatnánk, hogy magyarokkal ilyen nem lehet csinálni. Így azonban csak annyit állíthatunk, hogy általánosan tényleg nem valósítható meg. Ezt mi is tudjuk, ezért hoztuk létre az ökövölgy-programot, amely egy tudományos alapokon nyugvó társadalmi, gazdasági, környezeti program. Krisna-völgy nem egy vallásnak az elvont, világtól elfordult megoldáskeresése, hanem tudományos program, válasz azokra a kihívásokra, amelyekkel nemcsak a magyar társadalom, hanem az egész világ is szembesül. Krisna-völgy ugyan Magyarországon van, de vannak külföldi kapcsolataink, és kollégáimmal előadásokat tartunk a világban sokfelé. Előfordul, hogy a hallgatóság nem is tudja, hol van Magyarország, de emiatt nem kell, hogy komplexusunk legyen, attól mi még lehetünk boldogok; hiszen mi sem tudjuk némely országról, hogy hol van. A lényeg az, hogy üzenetünknek univerzális érvényessége van, amit térben és időben eltérő környezetben is adaptálni lehet.

Krisna-völgy az ország egyik legszegényebb megyéjében, Somogy megyében jött létre, Somogyvámos pedig egyike az ország harminchárom, súlyosan hátrányos helyzetű kistérségének. Mégis, e magyar emberek által alapított és tudományos alapokon működtetett modell számos, társadalmi szempontból értékelhető, sőt alkalmazható eredményt tud felmutatni. Például: Krisna-völgy gazdálkodása a laktovegetáriánus étrenden alapszik, ezt támogatja az önfenntartó biogazdálkodásunk. A legújabbban megjelent publikációk szerint a széndioxid-kibocsátás – ami az egyik oka a felmelegedésnek – 51 százaléka a húsfogyasztásból ered. Egy korábbi ENSZ-kutatás 18 százalékot mutatott

ki, de ez figyelmen kívül hagyott nagyon sok olyan dolgot, ami a húsfogyasztással együttjár. Akár 18, akár 51 százalékát okozza az ökológiai katasztrófának a húsevés, mindenképpen tanácsos változtatni az étrendünkön. Nem azt javasoljuk, hogy éhezünk, hanem csak egy étrendi változtatást. Ha ezt megtesszük, akkor vagy 18, vagy 51 százaléka ennek a kibocsátásnak megszűnik. Egyetlen tudós vagy döntéshozó legmerészebb álmaiban sem szerepel, hogy ez lehetséges, mégis az.

Ha elfogadjuk ezt a kihívást, nem kell rögtön Krisna-hívóvé válnunk, hiszen nem csak ők vegetáriánusok. Hanem kezdetben elég heti egy húsmentes napot tartani, mint például a hírességek által indított „húsmentes hétfő” mozgalom. Ezeken a napokon elsajátítjuk ennek a kultúráját, megtanulunk ilyen ételeket főzni. Az a lényeg, hogy ne lássuk kárát a törekvőnknek, a boldogságunkból ne kelljen sokat áldozni, de ugyanakkor környezettudatosan, felelősségteljes világpolgárként tudjunk cselekedni.

Obamának, aki amerikai elnökként sokmillió ember számára mutat példát, azt javasolnám, ha megkérdeznének, hogy egy tanácsadó és az erős akarateréje segítségével szokjon le a dohányzásról és hagyja abba a húsevést. Ha megtenné, azzal az egész világot ugyanerre tudná inspirálni, és bekövetkezhetne valami nagy változás. A húsevés nagyon komoly tényező.

Egy másik fontos tényező a lokalitás. Amit csak lehet, helyben kell megtermelni, hogy jelentősen csökkenjen a szállítás és ezzel együtt az üzemanyagfogyasztás. Növelni kell a lakosság helyi szintű ellátásának a biztonságát. Hogyan lehet ezt elérni? Használjunk állati erőt, nem szükséges annyi kamion, bátorítsuk a lokális piacok kialakulását. A multicégek – mint a

Tesco – helyett támogassuk azokat a magyar embereket, akiket ezek a vállalatok tönkretettek, ellehetetlenítettek. Hogyan lehet ezt megvalósítani? Dolgozzunk lovakkal, ökrökkel. Ezt is elképzelhetetlennek tartják manapság, pedig vannak rá példák a világban. Kubában politikai fordulat következett be a peresztrojka idején, mert az oroszok már nem tudták tovább finanszírozni őket, és jóval kevesebb olajat szállítottak nekik, mint korábban. Ennek következményeként Kuba gazdasága kezdett összeomlani, elsőként a mezőgazdaság dőlt össze. A lakosság ellátása (hiszen az országot amúgy is különféle embargókkal sújtják) igencsak akadozni kezdett. Mit csinált az állam? Rögtön eszébe jutott valakinek, talán éppen Fidel Castrónak, hogy az emberek kezdjenek el ökröket betanítani. (A farmon egyébként mi is fiatal ökröket tanítunk be.) Jelen pillanatban 350 ezer pár ökör műveli a földeket Kubában, és egy ilyen állat megölése tudtommal börtönbüntetést von maga után.

Vannak más példák is. A kamatos kamat a muszlim országokban bűnnek számít. Nagyon sok bank a muszlim országokban – például Törökországban is – nem így működik, hiszen számukra ez bűn lenne.

Egy másik példa. Amerikában a bankrendszer megrendülése idején volt egy bank, amelynek éppen ez az év volt addigi történetének a legjobb éve. Ez a bank az *amish* közösség befektetéseit kezeli. Az *amishok* egy olyan vallási alapú közösség, amely sajátos életmódot folytat: fenntartható, agrár jellegű társadalmat próbálnak építeni. Nem használnak áramot, mind a mai napig állatokkal művelik a földet, és megőrizték azokat a képességeket, szakmákat, amelyeket az őseik két-háromszáz évvel ezelőtt gyakoroltak. Az ő bankjuk nem rendült meg, hanem a legjobb évét zárta.

Tehát azt szeretném hangsúlyozni, hogy a gazdasági válság megoldásában nem a Kṛṣṇa-tudat a lényeg. Krisna-völgy üzenete az, hogy kezünkbe tudjuk venni a sorsunk irányítását, és léteznek olyan módszerek, amelyekkel pozitívan tudjuk azt befolyásolni. Ezek nem csupán a hitből fakadnak, hanem a józan, emberi megfontolásból. Amikor az ökövölgyről beszélek, nem ejtem ki a számon Kṛṣṇa nevét, és nem utalok semmi olyan dologra, ami a hitemmel függ össze. Számomra a fenntartható életmód egy meggyőződés. Ezt ajánljuk – Krisna-völgy példájával – megismerésre és megfontolásra a magyar társadalom felelősségteljesen gondolkozó tagjai számára. Ha hozzá tudunk járulni bármivel, hogy ebbe az irányba mozduljon el az ország, akkor szívesen tesszük. Angliában például a kormány megkereste az ottani Krisna-hívó közösséget, mert ők már dolgoznak azon, hogy a károsanyag-kibocsátás visszafogása érdekében megpróbálják csökkenteni a húsfogyasztást Angliában. Megkeresték ottani egyházunk vezetőit, hogy tudnak-e valamilyen életmóddal kapcsolatos tudományos programot javasolni, amelyet támogathatnának annak érdekében, hogy nemzeti szinten ez a fajta gondolat minél előbb teret nyerjen. Ezt Magyarországon is bármikor meg lehet tenni, anélkül, hogy valaki Krisna-völgybe költözne, vagy egy másik Krisna-völgyet hozna létre.

Īsvara Kṛṣṇa dāsa (Tasi István): Úgy tűnik tehát, hogy a régi módszerek közül nem mindegyik nevezhető elavultnak, sőt égetően időszerűek.

Az utolsó körkérdésem előadóinkhoz, hogy mit tehetünk mi, egyének, ha elkötelezték vagyunk a globális és a nemzeti krízis megoldása iránt, és valamit áldozni is hajlandók vagyunk.

Ha önöktől tanácsot kérnénk, akkor milyen javaslatot fogalmaznának meg?

Vida Gábor: Elsőként alapos önvizsgálatot javasolnék mindenki számára, annak a felfedezését és megértését, hogy mi a célja itteni, földi létének, és mit tesz ennek megvalósítása érdekében. Ha ez megvan, folytasson tanulmányokat, szerezzen újabb ismereteket az adott témakörben. Azonban nem könnyű feladat a tudás forrásait megtalálni. A televíziót hagyják ki ebből szerintem. Inkább a könyveket és az internetet javasolnám, bár az utóbbi esetében sok a hasznos és a haszontalan információ is.

Mindenképpen javasolnám az igénycsökkentést, habár ez fájdalmas dolog. Mindenki tudja, hogy a tegnaphoz képest anyagilag rosszabbul élni nem könnyű. Hadd ellenkezzek ebben a tekintetben Babarczy Eszterrel: ha a bankokat nem segítették volna ki, igaz, hogy nagy munkanélküliség lett volna a következménye, de vannak fájdalmas dolgok, amelyeken át kell esni. Így azonban az autóipar újra fellendült, a repülőgépipar szintén helyrejött. Tehát tovább termelődnek ugyanazon az úton ugyanazok a rossz információk. Ez olyan, mint amikor a pályaudvaron felszállunk egy vonatra, és csak az indulás után derül ki számunkra, hogy rossz irányba halad. Mit tudunk tenni? Le kell lépni róla. Megvan a veszélye, hogy elesünk, megütjük magunkat. Ha később ugrunk ki a kocsiból, akkor még nagyobb baj lesz belőle. De ha tudjuk, hogy muszáj kiugrani belőle, és mégsem szállunk ki, az a legnagyobb baj. Ez van most a világban. Be kell látnunk, hogy ki kell ugrani ebből a vonatból, amely rossz irányba halad. Próbáljuk meg.

Buda Béla: Az eddig elhangzottakkal kapcsolatban semmi vitatnivalót nem találok. Csak

kiegyenlítendő, specifikálандó részletek vannak, amelyeket a hallgatóság is elvégezhet. A legfontosabbnak azt tartom, hogy minden létező kommunikációs rendszert, módszert igénybe kell venni az értelmes és tudományosan megalapozott, humanista életszemléletet tükröző felfogások hatékony terjesztésére.

Babarczy Eszter: Én azt javasolnám mindenkinek, hogy mosolyogjon sokat. Kivétel nélkül mindenkire, aki szembejön vele az utcán, és legyen nagyon udvarias. Ez olyan megdöbbenést vált ki az emberekből, hogy az már-már a megvilágosodással egyenlő. Próbálják ki!

Gaura Śakti dāsa (Sölétormos Jenő): Én is a tanulást tartom a legfontosabbnak: ismerjük meg a jelenlegi környezeti, társadalmi, gazdasági helyzetet. Találkozunk velük és tanulunk olyan személyektől, akik ebben jártasabbak, mint mi, és legyünk készek a változásra.

Történtek már próbálkozások Magyarországon, például pozitív megoldásokat kereső fiatal értelmiségiek kidolgoztak egy ökológiai, autonóm régiókról szóló tervet, amelyet azonban nem sikerült bevezetni. Általában együttműködési problémák vagy politikai okok miatt hiúsulnak meg a törekvések de azt gondolom, fontos, hogy csatlakozzunk olyan közösségekhez, amelyek akarják a változást. Hozunk létre olyan életközösségeket, amelyekben az általunk vágyott változás megvalósításáért felelősséget vállalunk.

Nemrég hallottam a Gödöllői Egyetem zöld klubjának előadásán, hogy az egyetem is szeretne alapítani egy ökofalut. Magyarországon. Azonban az ilyen kezdeményezések semmilyen állami támogatásban nem részesülnek, az állam nem érdekelt abban, hogy ezek működjenek.

Pedig az állam számára éppen az ilyen működő kisközösségi modellek jelentenék a kiutat a válságból, amelyek megfelelő válaszokat adnak a problémákra. Az *amish* közösség, az ökovölgy, vagy a Magyarországon is fellelhető több mint tíz ökofalu-kezdeményezés azt mutatja, hogy a társadalom keresi a kiutat, ráeszmélt, hogy valamit másképp kellene csinálni. Tehát van hova fordulni, van kiktől tanulni.

Visszatérve az ökrökkel való munkára, ez nem olyan egyszerű, romantikus dolog, mint képzelnénk. Magyarországon nem tudok olyan helyről Krisna-völgyön kívül, ahol ökrökkel, magyar szürkemarhákkal – amelyek 1000 évig biztosították itt, a Kárpát-medencében a nemzetünk fennmaradását – dolgoznának. De ott van Krisna-völgy, egy ökovölgy, ahol ezekkel az állatokkal dolgozunk, és tőlünk meg lehet tanulni.

Azt tanácsolom, hogy felelősségünk tudatában kezdjünk el ilyen ökológiai kezdeményezésekben, közösségépítési programokban részt venni. Ha így teszünk, időt és energiát áldozunk rá, semmit nem fogunk veszíteni, csak tanulhatunk belőle, és fejlődhet a személyiségünk. Érettebb személyiséggel pedig minőségibb életet élhetünk, és boldogabbak lehetünk. Ez lenne az, amit én alázatosan javasolnék.

Īśvara Kṛṣṇa dāsa (Tasi István): Nagyon szépen köszönöm minden előadónknak a bölcs tanácsokat! A beszélgetés végére értünk. Néhány kérdésre a közönség köréből azonban még maradt időnk.

1. kérdés: Úgy gondolom, hogy tényleg be kell fejezni a Föld kizsákmányolását. Hallottam olyan alternatívákról, amelyek engem megnyugtattak azzal kapcsolatban, hogy nem kell félnünk: kihasználható energiaforrás például

a geotermikus hő; azonkívül van még egy nagy potenciája a Földnek, a Hold vonzása okozta árapály jelensége. Ilyenkor akkora vízterületek mozognak a part mentén, hogy vízturbinák révén annyi elektromos energiát tudnánk termelni, amennyi a Föld összes háztartását el tudná látni, sőt a jövőben még az autókat is. Erről mi Vida professzor úr véleménye?

Vida Gábor: Rengeteg technikai megoldási javaslat létezik, a megújuló energiaforrásoknak rengeteg fajtája van. Az egyik ilyen például a Nap fényéből állítana elő energiát a Szaharába telepített tükrökkel, elektromos és fényhasznosító berendezésekkel. Ám ezeknek a beruházási igénye olyan óriási, hogy a legtöbbször jelen pillanatban nem kifizetődő a létesítése. Több energiát kellene befektetni, mint amennyit nyernénk. Ha nagy tömegben gyártanák ezeket a berendezéseket, akkor esetleg már megtérülő lehet. Így is azzal számolnak, hogy kb. 20-30 évre volna szükség ahhoz, hogy az olaj, a földgáz és a szén helyettesíthető legyen, hogy a jelenlegi fogyasztást megújuló energiaforrásokkal lehessen biztosítani.

Vannak kísérletek, törekvések – különösen a szélenergia hasznosítására – Nyugat-Európában, Észak-Amerikában is, egyre nagyobb mértékben. De ahogy Hetesi Zsolt is kimutatta nemrégiben, Németország például, amelyik élen jár ebben a tekintetben, még nem tudta a szélenergia-hasznosítással az igénynövekedést utolérni. Tulajdonképpen ez a fő probléma, hogy az igények még most is növekednek, és emiatt a hagyományos energiaforrások kiváltására egyelőre kevés a remény.

Én úgy látom, hogy van lehetőség, dolgoznak is rajta; sokáig a legígéretesebb a fűzős energia volt: tulajdonképpen úgy működne,

mint egy Földön létesített Nap. Ennek a technikai kivitelezése és energiatermelésre való beállításuk állandóan csúszik, és lehet, hogy sosem fog megvalósulni. Most 2030-ra jósolják, vannak, akik inkább 2050-re, de annak idején már 1980-ra is ígérték, tehát néhányszor már túlléptük a határidőt.

2. kérdés: Reagálnék az előző kérdésre. Nagyon szeretünk elmenni ebbe az irányba, hogy a kőolajat ki kell váltani valamilyen más technológiai megoldással, és akkor minden jó lesz. De én azt gondolom, hogy ez a kérdés messzebbre vezet, mert az új technológiához is elő kell állítani újabb tárgyakat, berendezéseket, ami szintén erőforrásokat igényel, majd ezek a tárgyak hulladékká fognak válni. Tehát szerintem, nem old meg minden problémát az, ha megújuló energiákat használunk.

Gaura Śakti dāsa (Sölétormos Jenő): Valóban, mindig arról lehet hallani, hogy a jelenleg használt energiát ki kell váltani. Melyek az alternatív energiaforrások? Szél, napenergia, nukleáris energia. Nemrég olvastam, mi történe, ha nukleáris energiával akarnánk pótolni a mostaniakat. Ha a világ összes, jelenleg létező atombombáját egyidejűleg felrobbantanánk, az így felszabaduló energia a Föld népességének kb. kétnapi energiefelhasználását pótolná. Tehát az összes nukleáris energia, ami most hadi célokra van összpontosítva, a fogyasztásunkat két napig lenne képes ellátni. Vagyis az olajat globális szinten nem lehet például nukleáris energiával kiváltani.

Nincs más megoldás, mint az életmódváltás. Csökkenteni kell az energiafogyasztásunkat, legfőképpen az elektromos energiáét, mert azon keresztül jut el legközvetlenebbül hozzánk

feldolgozott formában minden más energia is, amelyet a környezetből nyerünk. Mind Krisnavölgyben, mind az *amishoknál* központi kérdés az elektromos energia felhasználásának csökkentése, illetve teljes elhagyása.

3. kérdés: A vezető lelkész úr véleménye szerint amíg nem jövünk rá arra, hogyan tudjuk megváltoztatni az emberi természetet, addig még több válság lesz. Babarczy Eszter elmondta, hogy mi magyarok jók vagyunk, csak éppen nem tartunk össze. Remek ötleteket adott, mint például a mosolygás, amelynek pozitív hatását én is többször megtapasztaltam. Aztán említette, hogy akik egyedül élnek, azokat össze kellene valahogyan hozni. Ez nagyon jó javaslat, nekem is sok ismerősöm van, aki egyedül él, s ha rá lehetne venni csak a tíz százalékát, hogy ne egyedül szenvedje le a hátralévő életét, akkor már segítettünk, nemcsak nekik, hanem egy társadalmi rétegnek is.

Az a kérdésem, hogy milyen konkrétumokat tudna még javasolni Eszter?

Babarczy Eszter: Remélem, hogy ez a néhány ötlet nem meríti ki a lehetséges együttműködések sorát.

A modern család általában magcsalád: jó esetben két szülő, vagy csak egy, meg egy, két, néha három gyerek alkotja. Nagyon nehéz dolgozni és gyereket nevelni egyszerre; általában mindenki ideges, kiabál, rohan. Vannak olyan modellek, ahol az egy utcában lakó családok, vagy az egy iskolába járó gyermekek szülei segítik egymást: az egyik nap az egyik viszi iskolába a gyerekeket, a másik nap a másik szülő, vagy a különórákra együtt viszik őket stb. Ugyanezt meg lehet csinálni a közösségi közlekedésben, az is egy közösségi rendszer volna. Kötelezővé

tenném például az összes politikai vezetőnek, hogy a közösségi közlekedést használja. Én BKV-val járok, rajtam kívül főleg diákok és nyugdíjasok használják, mert van kedvezményes bérletük. Mindenki más autóval jár. Ha lezárnánk Budapest központját – amit én támogatnék –, akkor megváltoznának az emberek szokásai a közlekedést illetően.

Aztán szó esett a kamatmentes kölcsönről. Ma is vannak olyan formái az együttműködésnek, amelyeknek az a lényege, hogy kölcsönös segítséget nyújtanak egymásnak az emberek. A Szeretem Magyarországot Klub, amihez én is tartozom, ilyesmivel próbálkozik. Például ha a gyerekem kinőtte a hegedűjét, de egy kislány valahol nagyon szeretne hegedülni tanulni, csak éppen hegedűje nincs, akkor oda lehet adni neki. Igaz?! Vagy a kismamáknál nagyon jól működik a csecsemő- és gyerekruhák, vagy akár bútorok, pl. pelenkázóasztal cseréje, továbbadása.

Nagyon sok ilyen együttműködési forma van, amelyekre szerintem fel kéne hívni a figyelmet. Nemcsak arról van szó, hogy kapjanak nagyobb nyilvánosságot, hanem meg is kellene becsülni az ilyen együttműködési formákat. Annak idején a könyvespolcunkon volt egy *Bárcsak a világon minden ember ilyen lenne* című könyv, ami arról szólt, hogy bár tökéletlenek vagyunk, de vannak olyan csodálatos pillanataink az emberi életnek, amikor azt kívánjuk, bárcsak mindig tudnánk ugyanezt produkálni. Amerikában közösen építenek családok iskolát, játszótérrel, közösen újítják fel ezeket. Magyarországon még a kertápolás mikéntjében sem tudnak megegyezni, egy lakógyűlés pedig maga a rémálom.

A kooperációnak sok fajtája van. Azt mondja a társadalomtudomány, matematikai modellek is bizonyítják, hogy ha kooperációval nyitok, ha én kooperálok először, és még másodsor

is, akkor nagyobb az esély a két fél közötti jó kapcsolat kialakulására. Például ha a zöldséges rohadt paradicsomot adott nekem, azt feltételezem először, hogy talán csak tévedett, és másodszor is nála vásárolok. Ha ekkor is rohadt paradicsomot ad, akkor gyanakodhatok, hogy nem véletlenül történt a dolog. De ha nem,

akkor elkezdődhet köztünk egy jó kapcsolat; beszélgetésbe elegyedünk, és sokkal szebb lesz mindannyiunk élete. Az az apróság, hogy udvariasak vagyunk valakivel, rámosolygunk a másikra, tényleg valami nagyobb dolognak a kezdete – akár egy együttműködésé – is lehet.

